

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v95.2022.7>*К. В. Николина*

ЕЛЕКТРОННА ЮРИДИЧНА ПРОЦЕДУРА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Постановка проблеми. Напад Росії на територію України та розв'язання повномасштабної війни в лютому 2022 року поставили перед юридичною наукою та практикою нові виклики. Зокрема, багато правореалізаційних та правозастосовних процесів стало неможливо здійснити в звичному процедурному порядку. Але будь-яка криза це також і можливість вдосконалити та спростити існуючі механізми. Значення процедурної форми складно переоцінити в сфері діяльності публічно-владних суб'єктів, оскільки вони зобов'язані діяти виключно в межах нормативно встановленого офіційного порядку. Це в свою чергу є гарантією забезпечення прав людини, верховенства права, в тому числі дотримання принципу юридичної визначеності. На нашу думку, в умовах воєнного стану інформаційно-комунікаційні технології повинні відігравати визначальну роль в забезпеченні належної юридичної процедури та повноцінному функціонуванні всіх державних та суспільних інституцій.

Саме тому на сьогодні актуалізується питання трансформації юридичних процедур, формулювання поняття «електронна юридична процедура» та визначення її основних ознак і вимог.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання, пов'язані з розумінням сутності юридичних процедур та юридичного процесу містяться у працях таких вчених, як С. Д. Гусарев, О. В. Зайчук, А. М. Колодій, О. С. Лагода, В. Г. Лукьянова, Н. М. Оніщенко, Л. Н. Распутіна, М. М. Рассолов, О. О. Середа, О. Д. Тихоміров, О. В. Фатхутдінова, А. А. Юсупов, О. В. Яковенко та ін. Проте, на сьогоднішній день відсутні теоретико-правові дослідження, які б надавали відповіді щодо змісту та можливих трансформацій юридичної процедури в період воєнного стану або іншого особливого періоду. В цьому контексті важливо дослідити також наукові праці, присвячені взаємодії правових явищ та інформаційних технологій.

Метою статті є дослідження тенденцій розвитку юридичної процедури в умовах воєнного стану та формування категорії «електронна юридична процедура».

Основні результати дослідження. Право як уособлення ідеї справедливості покликане забезпечити належний механізм реалізації та захисту прав людини. Людство протягом тривалої історії свого розвитку вибудовувало ефективні та дієві засоби втілення нормативних правил в життєдіяльність суспільства. Найбільш досконалим, на нашу думку, є саме юридична процедура.

Звертаючись до ідеї процедурності права в межах західної юриспруденції, варто вказати на певні особливості сприйняття досліджуваної категорії. Насамперед, визначальним є те, що зарубіжні правники термінологічно не розмежовують поняття «юридичний процес» та «юридична процедура», які розуміються виключно як діяльність уповноважених інституцій в сфері права.

Зокрема, американський словник Блека визначає правову процедуру як порядок проведення адміністративних слухань, а також судових засідань, що включає в себе всі можливі дії уповноважених і зацікавлених суб'єктів, починаючи від порушення справи до винесення по ньому рішення (видання акту) і його виконання [1, 1203–1205].

Аналогічних поглядів на юридичну процедуру дотримуються і деякі французькі вчені. П. Сандеуар висловлює думку, що процедура полягає в послідовності актів або операцій, які зазвичай повинні бути здійснені в певному порядку в присутності певних представників влади або приватних осіб з метою домогтися виконання того чи іншого юридичного акту [2, 67].

Натомість, ми вважаємо, що юридична процедура має більш широкий зміст по відношенню до юридичного процесу і може розглядатись в двох аспектах. Насамперед, юридична діяльність (і юридичний процес як її форма) своїм змістом мають окремі юридичні процедури, що визначають етапи, дії в межах визначених процесуальних стадій. В цьому випадку юридична процедура має організаційний і службовий характер, оскільки виступає засобом впорядкування розвитку юридичного процесу. Крім цього, юридична процедура може також опосередковувати випадки реалізації права, що не пов'язані із правозастосуванням та правотворчістю (використання, виконання, дотримання норм права, договірні відносини, початковий етап правоутворення, медіація тощо). Такий підхід дозволяє нам класифікувати юридичні процедури на процесуальні (які опосередковують окремі види юридичного процесу – правотворчого та правозастосовного) та непроцесуальні (які не мають державно-владного характеру). Важливість визначення окремих різновидів юридичних процедур полягає в тому, що це дозволить відстежити та обґрунтувати якісні і кількісні зміни на рівні відповідних процедурних форм, в тому числі під впливом розвитку інформаційних технологій та в умовах воєнного стану або іншого особливого періоду.

В попередніх наукових дослідженнях нами запропоноване визначення юридичної процедури як самостійного різновиду соціальної процедури, що регламентується відповідними процедурними нормами права, має офіційний правовий характер, складається із чітко визначеної послідовності дій суб'єктів юридичної процедури, в результаті чого досягається певний результат у формі зміни правової дійсності [3, 45]. Таке розуміння юридичної процедури дозволяє охопити всю багатоманітність проявів процедурної форми.

Аналіз впливу сучасних комунікаційних технологій на юридичний процес вперше з'явився на порядку денному конференції, організованої Міжнародною асоціацією процесуального права ще в 1999 році, підтверджуючи заяву лорда Вулфа з 90-х років про те, що «ІТ не тільки сприятиме впорядкуванню та покращенню нашої існуючої системи та процесів; вона також, ймовірно, з часом сама стане каталізатором радикальних змін...» [4].

На сьогодні можемо говорити, що технічний прогрес впливає на процедурні форми юридичної діяльності за декількома напрямками: по-перше, обумовлює виникнення нових юридичних процедур, опосередкованих інформаційними технологіями, по-друге, сприяє вдосконаленню існуючих традиційних юридичних

процедур та по-третє, припиняє існування застарілих та неефективних юридичних процедур.

В останні роки майже всі види юридичних процедур зазнали змін під впливом діджиталізації, особливо в сфері судового розгляду та публічного адміністрування. Для прикладу, 13 червня 2022 року Президент України підписав довгоочікуваний ЗУ «Про адміністративну процедуру», яким передбачається також використання електронних юридичних процедур у правовідносинах громадян із державою.

В англomовній юридичній науковій літературі все частіше з'являються роботи, в яких вживаються терміни електронний юридичний процес, електронна процедура, що змістовно пов'язуються здебільшого з судовими процесами. Зокрема, в рамках Європейського союзу розроблено План дій на 2019–2023 рр. с сфері електронного правосуддя, яким передбачається вдосконалення окремих юридичних процедур, таких як електронна експертиза, використання штучного інтелекту для аналізу судових рішень, проведення засідань у режимі відеоконференцій тощо [5].

У вітчизняній юридичній практиці також активно використовуються категорія електронне правосуддя, яке є одним з елементів електронного урядування, що нині розглядається як спосіб організації державної влади за допомогою інформаційних мереж, що забезпечує функціонування органів влади в режимі реального часу.

Трансформація *юрисдикційних (судових) процедур* розпочалась з активного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), яка має забезпечувати обмін документами (надсилання та отримання) в електронній формі між судами, судом та учасниками судового процесу, самими учасниками судового процесу тощо [6, 143]. Під час карантинних обмежень, пов'язаних з COVID-19, суди вже набули певного досвіду, оскільки в прискореному режимі змушені були опановувати онлайн процедури проведення судових засідань та нарад в режимі відеоконференцій.

В сьогоdnішніх умовах російсько-української війни, активних бойових дій в окремих регіонах першочергове значення має швидкий перехід правосуддя до електронних процедур. Оскільки під час режиму воєнного стану питання захисту прав людини набуває особливого значення, саме тому важливо зберегти можливість звернення до суду та розгляд справ. До електронних судових процедур можемо віднести подання позовної заяви та додатків до неї онлайн, сплата судового збору, надання відгуків на позови в електронному вигляді за допомогою Інтернет комунікації, дистанційний доступ до судових актів, процедура надання електронних доказів, розгляд справи онлайн в режимі відеоконференцій, інформування учасників процесу про хід справи дистанційно тощо.

В цьому зв'язку видається актуальною позиція В. А. Бондаренко, Н. О. Пустової, що для створення ефективного електронного судочинства як способу здійснення правосуддя, заснованого на використанні інформаційних технологій, потрібні подальша інформаційно-технічна модернізація судової системи, підвищення рівня культури роботи з електронними засобами працівників судів, введення в судову систему електронного діловодства, а також прийняття правових норм, що дають змогу однозначно ідентифікувати інститут електронного судочинства, поняття і статус електронного документа [7, с. 154].

Аналізуючи тенденції змін *несудових юридичних процедур*, до яких належать процедури правотворчості, установчі, реєстраційні, ліцензійні, нотаріальні та інші, можливо зазначити, що в умовах воєнного стану актуальним є питання розробки ефективних моделей відповідних електронних процедур для можливості реалізації їх в дистанційному форматі. В цьому контексті, на нашу думку, основною платформою для практичного здійснення вказаної трансформації процедурної форми має виступати вітчизняний портал Дія. На сьогоднішній момент на його базі вже доступні послуги з дистанційного отримання деяких видів довідок, отримання соціальної допомоги для внутрішньо переміщених осіб, подання заяв про пошкодження майна внаслідок військової агресії Російської Федерації для отримання подальшої компенсації тощо.

Очевидною також видається необхідність розробки спеціальної електронної процедури ухвалення управлінських рішень та процедури правотворчості на випадок відсутності можливості фізичної присутності депутатів в залі засідань внаслідок ведення активних бойових дій або знищення відповідних приміщень.

Однак зазначена модернізація потребує відповідних теоретико-правових основ, зокрема формулювання поняття «електронної юридичної процедури», визначення підстав та випадків її використання, розробки вимог належності та загальних принципів тощо.

Висновки. Узагальнюючи проведений аналіз тенденцій розвитку окремих видів юридичної процедури в умовах воєнного стану, варто зазначити, що на сьогодні гостро постає необхідність швидкого впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій в сферу юридичної практики. Електронна юридична процедура визначається як особлива форма юридичної процедури, що має офіційний характер, врегульована відповідними процедурними нормами і забезпечує спеціальний порядок вчинення процедурних дій з використанням електронних засобів зв'язку. В умовах воєнного часу, на нашу думку, саме електронна процедура здатна не тільки забезпечити безперервність функціонування державних та громадських інституцій, але й підвищити їх ефективність, спростити доступ та зменшити фінансові витрати. Тому предметом подальших наукових пошуків має стати розробка загальної концепції електронної процедури, її принципів, ознак, що в подальшому буде використане при розробці нормативних моделей окремих процедурних форм.

Література

1. Black's Law Dictionary. Sixth Edition. St. Paul, Minn. West Publishing Co. 1990. P. 1203–1205.
2. Сандеуар П. Юридические процедуры во французском праве. М., 1994. С. 67.
3. Николина К. Належна юридична процедура: теоретичні аспекти визначення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2012. Вип. 94. С. 44–46. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Yur_2012_94_13
4. Zoltán Nemessányi. Electronic Technology and Civil Procedure: New Paths to Justice from Around the World. Springer Science & Business Media, 2012. 332 c.
5. European e-Justice Strategy and Action Plan 2019-2023. Режим доступу: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52019XG0313\(02](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52019XG0313(02)
6. О. Олійничук, Р. Олійничук, А. Колесніков. Електронне правосуддя як елемент сучасної системи судочинства. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. Вип. 3. С. 141–147.
7. Бондаренко В. А., Пустова Н. О. Теоретико-правові питання електронного правосуддя в інформаційному суспільстві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія : Юридична*. 2017. Вип. 2. С. 154–162.

Анотація

Николина К. В. Електронна юридична процедура в умовах воєнного стану: питання трансформації. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню тенденцій розвитку юридичної процедури в умовах воєнного стану та формування категорії «електронна юридична процедура». В роботі обґрунтовано, що юридичні процедури можливо класифікувати на процесуальні (які опосередковують окремі види юридичного процесу – правотворчого та правозастосовного) та непроцесуальні (які не мають державно-владного характеру) та проаналізовано особливості і перспективи трансформації вказаних різновидів юридичної процедури в умовах воєнного стану. Наголошується на тому, що в сьогодишніх умовах російсько-української війни, активних бойових дій в окремих регіонах першочергове значення має швидкий перехід правосуддя до електронних процедур, до яких належать подання позовної заяви та додатків до неї онлайн, сплата судового збору, надання відгуків на позови в електронному вигляді за допомогою Інтернет комунікації, дистанційний доступ до судових актів, процедура надання електронних доказів, розгляд справи онлайн в режимі відеоконференцій, інформування учасників процесу про хід справи дистанційно тощо. Аналізуючи тенденції змін несудових юридичних процедур, до яких належать процедури правотворчості, установчі, реєстраційні, ліцензійні, нотаріальні та інші, вказано, що в умовах воєнного стану актуальним є питання розробки ефективних моделей відповідних електронних процедур для можливості реалізації їх в дистанційному форматі. Крім цього автором стверджується необхідність розробки спеціальної електронної процедури ухвалення управлінських рішень та процедури правотворчості на випадок відсутності можливості фізичної присутності депутатів в залі засідань внаслідок ведення активних бойових дій або знищення відповідних приміщень.

Електронна юридична процедура визначається як особлива форма юридичної процедури, що має офіційний характер, врегульована відповідними процедурними нормами і забезпечує спеціальний порядок вчинення процедурних дій з використанням електронних засобів зв'язку.

Ключові слова: юридична процедура, електронна юридична процедура, воєнний стан, юридичний процес.

Summary

Nykolyna K. V. Electronic legal procedure in martial law: the issue of transformation. – Article.

The article is devoted to the study of trends in the development of legal procedure in martial law and the formation of the category of «electronic legal procedure». The author argues that in a state of war, information and communication technologies should play a key role in ensuring proper legal procedure and the proper functioning of all state and public institutions. The paper substantiates that the legal procedure has a broader meaning in relation to the legal process and can be considered in two aspects: as an official phenomenon that constitutes the content of the legal process and as an independent category that mediates cases of law unrelated to law enforcement and lawmaking. (use, execution, observance of legal norms, contractual relations, initial stage of law-making, mediation, etc.). This approach allows us to classify legal procedures into procedural (which mediate certain types of legal process – law-making and law enforcement) and non-procedural (which do not have a state-authoritative nature). The article separately analyzes the features and prospects of transformation of these types of legal procedure in martial law.

It is emphasized that in today's conditions of the Russian-Ukrainian war, active hostilities in some regions, the rapid transition of justice to electronic procedures is of paramount importance, which include filing a claim and its annexes online, paying court fees, responding to lawsuits. electronic form with the help of Internet communication, remote access to court acts, the procedure of providing electronic evidence, consideration of the case online by videoconference, informing the participants of the process about the progress of the case remotely, etc. Analyzing the trends of non-judicial legal procedures, which include lawmaking, constituent, registration, licensing, notarial and others, it is possible to note that in martial law is relevant to develop effective models of relevant electronic procedures to implement them remotely. In addition, the author argues the need to develop a special electronic procedure for making management decisions and lawmaking procedures in case of lack of physical presence of deputies in the meeting room due to active hostilities or the destruction of relevant premises.

Electronic legal procedure is defined as a special form of legal procedure that has an official character, is regulated by the relevant procedural norms and provides a special procedure for performing procedural actions using electronic means of communication.

Key words: legal procedure, electronic legal procedure, martial law, legal process.